

Stanisław Dubisz, *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione zmienione)*, cz. 4, *Historia języka polskiego*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, ss. 359

Recenzowana książka jest najobszerniejszym – jak do tej pory – komponentem sześćcioelementowego zamierzenia wydawniczego autorstwa znanego i uznanego polskiego językoznawcy, reprezentanta warszawskiego środowiska polonistycznego – profesora Stanisława Dubisza. Cykl nosi tytuł *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione zmienione)*. Opiniowany tom, pomyślany jako czwarty z kolei, poprzedzają części już opublikowane, tj.: *Dialektologia i jej pogranicza*, *Polonia i jej język*, *Stylistyka – retoryka – translatoryka*. W przygotowaniu są dwa ostatnie tomy, pierwszy – poświęcony leksykologii i leksykografii, drugi – zagadnieniom kultury języka, polityki językowej i glottodydaktyki.

Cały cykl stanowi swoistą rekapitulację wieloletniej pracy badawczej i dydaktycznej Autora z zakresu szeroko rozumianej historii języka polskiego, uwzględniającą prace dialektologiczne, onomastyczne, opracowania z zakresu historii stylów, w tym zwłaszcza artystycznego i retorycznego. Jest też pomyślany jako rodzaj refleksji nad własnym, obfitym dorobkiem, który – zebrany w kilku częściach i poddany nowemu oglądowi – nie tylko trafniej odzwierciedla rzeczywistą wartość prac, panujące w nich zdyscyplinowanie metodologiczne, rozległość i wszechstronność badawczych zainteresowań Autora, ale też przyjmuje formę ujęcia syntetyzującego dotychczasowy dorobek w omawianym zakresie. Dodatkowym atutem cyklu jest zebranie w kilku tomach pism nie tylko publikowanych w różnych okresach naukowej i dydaktycznej działalności Stanisława Dubisza, ale przy tym rozproszonych, wydanych w ramach wielu monografii zbiorowych, materiałów pokonferencyjnych, wreszcie opublikowanych w czasopismach, i to nie tylko specjalistycznych.

Warto też zauważyć, że choć nie w pełni, to jednak cykl prac Stanisława Dubisza nawiązuje do pewnej tradycji wydawniczej w dziejach polskiego językoznawstwa polonistycznego. Mam tu na uwadze, zwłaszcza ze względu na podobieństwo tematyczne, prace zebrane dwu wielkich polskich językoznawców: Kazimierza Nitscha *Wybór pism polonistycznych* oraz Witolda Taszyckiego *Rozprawy i studia polonistyczne*.

W merytorycznej ocenie zawartości tomu warto uwzględnić dwa fakty. Pierwszy to ten, że omawiany cykl (co prawda w mniej imponującej wersji edytorskiej) stanowi swego rodzaju kontynuację wcześniejszej serii trzech tomów prac o wspólnym tytule „Język – Historia – Kultura” (czego konsekwencją są m.in. liczne przywołania i nawiązania do tych publikacji). Rzecz druga to mniej lub bardziej wierne wykorzystanie w roli rozdziałów i podrozdziałów książki licznych wcześniejszych artykułów i studiów Autora. Stanisław Dubisz tego faktu nie ukrywa, wręcz przeciwnie, podkreśla to w zaktualizowanej do potrzeb 4. tomu przedmowie (s. 7–9), dodając, że niektóre z fragmentów książki są rozwinięciem i uzupełnieniem tekstów wcześniej opublikowanych, inne zostały istotnie przepracowane lub napisane od nowa. Potwierdzeniem tych słów jest szczegółowa nota bibliograficzna (s. 347–354) oraz odesłania w postaci przypisów.

Poza wspomnianą *Przedmową* na książkę składają się trzy, względnie autonomiczne części, zbliżone tematyką, kompozycją i metodologią, podobne pod względem wykorzystanych źródeł. Otwiera je rozdział *Przeszłość języka*, nieco dyskusyjny skoro cały tom (z małymi wyjątkami) ma charakter historycznojęzykowy.

W pierwszej merytorycznej części opracowania zatytułowanej *Historia języka i językoznawstwa* (s. 13–122) dominuje aspekt metodologiczno-dokumentacyjny. Szczególnie bliskie sobie są pod tym względem podrozdziały pierwszy i ostatni. Dobitnie dowodzą one tego, że choć w polonistycznych badaniach lingwistycznych na pierwszym planie sytuuje się dziś problematyka współczesna, to historia języka polskiego jako autonomiczna dyscyplina językoznawstwa nie traci racji bytu. Była, jest i może być uprawiana z różnych perspektyw, z wykorzystaniem nowych źródeł i metod. Widać przy tym, jak bardzo zmienia się jej charakter, staje się ona dziedziną coraz bardziej interdyscyplinarną, inaczej niż w przeszłości, korzystającą z dorobku subdyscyplin, zwłaszcza dialektologii. Stanisław Dubisz dowodzi ponadto, że kluczowe problemy historii języka pozostają stale aktualne, jak problem periodyzacji dziejów polszczyzny, który w świetle nowszych propozycji staje się wyzwaniem dla kolejnych pokoleń badaczy. Rozdział ma też wymiar postulatyczny, znajdujemy w nim propozycje dotyczące m.in. konieczności szerszego niż dotychczas

uwzględnienia w badaniach nad historią polszczyzny jej gwarowych odmian funkcjonujących poza granicami kraju oraz wyraziście zarysowane zadania nowocześnie realizowanej polskiej polityki językowej.

Nieco doskwiera brak w tym tomie uwag na temat nowej roli badań etymologicznych i onomastyki, jak i nawiązania do problemu genezy polskiego języka literackiego. Co innego, że usprawiedliwieniem dla Autora jest ich obecność w cyklu „Język – Historia – Kultura”.

Dyskusyjne wydaje się włączenie do jednoznacznie historycznego rozdziału studium traktującego o obecnym statusie języka polskiego w zjednoczonej Europie i jego perspektywach.

Interesującym elementem tej części opracowania jest wykaz literatury z zakresu językoznawstwa polonistycznego za okres 1990–2009 (s. 115–122). Daje on pewne wyobrażenie o kierunkach rozwoju diachronicznej myśli językoznawczej w Polsce, postawach metodologicznych, obszarach poszukiwań, nawet swoistej naukowej modzie. Szkoda jednak, że ramy czasowe wykazu nie zostały przesunięte do roku 2015. Przy obecnym tempie prac wydawniczych oraz dużej liczbie publikacji z zakresu językoznawstwa polonistycznego wykaz jest niekompletny i niezbyt aktualny.

Nieco odmienny charakter ma druga (najobszerniejsza – 130 stron tekstu) część opiniowanego opracowania – *Historia w słownictwie zapisana*. Przede wszystkim, o czym tym razem tytuł jednoznacznie informuje, Autor koncentruje swoją uwagę niemal wyłącznie na leksykalnym podsystemie języka, nie unikając wszakże sytuowania rozważanych zagadnień w szerszych, nie tylko lingwistycznych, kontekstach. Omawiane tu z różnych perspektyw dzieje polskiego słownictwa obejmują obszerny wycinek czasowy (od dziedzictwa prasłowiańskiego w słownictwie staropolskim po przełom XX i XXI wieku), w części mają charakter ujęć syntetycznych (przede wszystkim w dwu pierwszych podrozdziałach), w części studiów nad wybranymi zagadnieniami (np. marginalnie traktowanych w historii polszczyzny kontaktów językowych polsko-ukraińskich) lub konkretnymi działami leksyki (słownictwo prawnicze i kulinarne, terminologia językoznawcza). Uzupełnieniem są monograficzne ujęcia traktujące o życiu poszczególnych wyrazów (*demokracja*).

Część repertuaru przedstawionych tu obserwacji i konstatacji jest już dobrze znana, ale nie brak w rozdziale i takich elementów, które stanowią istotne *novum* merytoryczne i metodologiczne. Idzie tu zwłaszcza o porównawcze zestawienia faktów i tendencji charakterystycznych dla starszych epok polszczyzny z jej dobą współczesną, uwzględnienie nowszych kryteriów klasyfikacyjnych i innych ujęć metodologicznych, a także źródeł, które w tradycji badań nad rozwojem polskiego słownictwa nie były do tej pory w pełni wyko-

rzystywane, jak *Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny* opracowany przez kilkunastu specjalistów pod kierunkiem Wandy Decyk-Zięby i Stanisława Dubisza. Nieco szkoda, że w omawianym fragmencie zabrakło charakterystyki języka jakiegoś przedstawiciela baroku, np. Jana Andrzeja Morsztyna czy Wacława Potockiego.

Ostatnia, trzecia część opracowania zatytułowana *Teksty i konteksty historyczne* (s. 261–346) ma najswobodniejszy charakter. Wprawdzie kolejność omawianych dzieł porządkują ramy chronologiczne (od średniowiecza po wiek XIX), a zasadniczym przedmiotem opisu jest warstwa tekstowo-językowa, ale dobór interpretowanych tekstów może być potraktowany jako nieco przypadkowy (zwłaszcza w wypadku słownika Lindego). Uzasadnieniem tego wyboru są osobiste badawcze zainteresowania Stanisława Dubisza, których rezultaty w nieznacznie odmiennej wersji były już zaprezentowane w osobnych publikacjach. Warto jednak podkreślić, że w niektórych wypadkach Autor wprowadza dość zasadnicze zmiany i innowacyjne pomysły, jak chociażby w wypadku fonetycznej interpretacji tekstu *Bogurodzicy* (s. 262–279).

* * *

W zasadzie nie mam wobec opiniowanej książki uwag krytycznych, które dotyczyłyby zawartości merytorycznej, także strony metodologicznej, jako że mamy tu w większości materiału do czynienia z aktualizacją prac już opublikowanych, a zatem zaopiniowanych. Ze względu jednak na to, że na tom składają się treści zawarte w opracowaniach z różnego okresu badawczej działalności Autora, to mimo ich aktualizowania i uzupełniania pojawiają się mniej lub bardziej istotne niedopatrzenia czy niekonsekwencje, np. dotyczące rozbieżności w zakresie podawanych wielkości staropolskiego zasobu leksykalnego; w różnych miejscach mamy zróżnicowane dane – zatem 15–20 000 (s. 185), ale 15–18 000 (s. 154, 164), a nawet 18–20 000 (s. 185) haseł. Zauważalne są też dysproporcje w zakresie obszerności i szczegółowości omawianych zagadnień (niektóre ogólnikowo, inne drobiazgowo) oraz nieuniknione powtórzenia niektórych wątków tematycznych i zagadnień, np. źródeł do historii języka polskiego, koncepcji historii języka, tendencji rozwojowych polszczyzny, opisu staropolskiego systemu fonologicznego, etymologii poszczególnych słów, np. *gospodin* (s. 268 i 297). Tę „przypadłość” trzeba uznać za konsekwencję przyjętej koncepcji opracowania.

Do ogólniejszych kwestii dotyczących całej książki należy zakres ilustracji materiałowej omawianych zagadnień. O ile w opracowaniu szczegółowym bogata reprezentacja materiałowa jest uzasadniona czy wręcz niezbędna, o tyle w opracowaniu o charakterze ogólniejszym – jak niniejsze – robi wrażenie

nadmiaru (np. dotyczy to paradygmatów odmian (s. 72–76) czy kilkukrotnego obfitego podawania staropolskiego materiału leksykalnego rozpatrywanego z różnych punktów widzenia).

Naturalną konsekwencją łączenia w ramach jednego opracowania części, które wcześniej stanowiły autonomiczną całość (artykuły, eseje, studia, wykłady), stała się konieczność przeredagowania wątków merytorycznych, ale też ujednoczenia strony redakcyjnej i technicznej.

Recenzowane opracowanie Stanisława Dubisza *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione zmienione)*, cz. 4, *Historia języka polskiego* jest wartościowym i bardzo pożytecznym dziełem, nie tylko zdradza doskonałą orientację Autora w kwestiach ściśle lingwistycznych, ale też dowodzi jego wszechstronnej humanistycznej erudycji. Na uwagę zasługuje logiczny tok prowadzonych wywodów, pozbawiony zbytecznego balastu terminologicznego. Nie zawsze łatwe do przedstawienia kwestie są omawiane jasno, zrozumiale niemal dla każdego. Nie bez znaczenia jest tu prawdopodobny odbiorca opracowania. Wbrew przesadnie skromnej – w moim odczuciu – autorskiej ocenie użyteczności książki do badań i dydaktyki uniwersyteckiej w zakresie studiów polonistycznych będzie ona bardzo przydatna nauczycielom polonistom i studentom różnych kierunków filologicznych, np. sławistów. Jak sądzę, nie powinni pozostać obojętni wobec tej pracy mniej lub bardziej profesjonalnie zorientowani entuzjaści badań z zakresu szeroko rozumianej humanistyki i nauk społecznych, w tym kulturoznawcy, historycy, socjologowie, etnografowie.

Bogusław Nowowiejski

